

Dorovský, Ivan

Balkánská problematika a česká společnost od 70. let 19. století do balkánských válek

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1972, vol. 20-21, iss. C18-19, pp. [35]-51

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102063>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN DOROVSKÝ

BALKÁNSKÁ PROBLEMATIKA A ČESKÁ SPOLEČNOST OD 70. LET 19. STOLETÍ DO BALKÁNSKÝCH VÁLEK

Makedonská historiografie intenzívně zpracovává jedno z klíčových období svých dějin — národně osvobozenecký zápas v období od 60. let 19. století do balkánských válek. Podařilo se jí zatím sebrat obdivuhodně mnoho materiálů, zvláště o ohlasu Ilindenského povstání v různých slovanských a neslovanských zemích.¹ V Abadžievově bibliografickém přehledu z roku 1953 je kromě makedonské uvedena také bulharská, ruská, srbocharvátská, slovinská, francouzská, německá, italská a řecká literatura o Makedonii. Z české literatury je tu však uveden pouze jediný neúplný údaj.² Chybí tu přehled české literatury k makedonské otázce, časopisecké stati, články, projevy a vztah českých politických stran a jiné dokumenty, které buď přímo nebo nepřímo se dotýkají složité makedonské problematiky.

Úplnější přehled pramenů a literatury o vztahu Evropy k Ilindenskému povstání přinesl Christo Andonov-Poljanski, který se zaměřil převážně na diplomatické dokumenty evropských velmocí, tedy i dokumenty rakousko-uherské. Odbornou, publicistickou, cestopisnou ani uměleckou literaturu Poljanski nesleduje.³

V této kapitole bychom chtěli pojednat o vztahu české (slovenskou ponecháme zvláště) veřejnosti k Makedonii v období od šedesátých let minulého století do roku 1912. Tato otázka nebyla dosud zpracována, ačkoliv podle našeho názoru představuje zajímavou kapitolu „objevování“ Makedonie v Čechách.

Zprávy o Makedonii nacházíme v českém denním a periodickém tisku

¹ Viz zejména: *Ilidenski zbornik*, 1903–1953, Skopje 1953, *Kniga za Ilinden*, zbornik na trudovi, Skopje 1969, *Ilinden 1903*, Skopje 1970 aj.

² Gjorgi Abadžiev, *Bibliografija na knigi, statii i dokumenti za Ilindenskoto vostanie*, in: *Ilidenski zbornik 1093–1953*, Skopje 1953, str. 298–335.

³ Christo Andonov-Poljanski, *Osvrt na izvorite i literaturata za odnosot na Evropa kon Ilindenskoto vostanie*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje, Skopje 1967, kn. 19, 203–243; týž, *Odglasot na Ilindenskoto vostanie vo Amerika i Evropa*, in: *Kniga za Ilinden*, Skopje 1969, 255–288. Zdeněk Urban, *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*, Praha 1957, str. 25–26.

už od počátku druhé poloviny 19. století. Jsou to však zprávy informativního charakteru, většinou stručné, bez hodnocení situace nebo národnostní diferenciaci.

V období rozvoje hnutí za národní obrodu v Čechách i u balkánských národů, s rozvojem slavistiky, jejíž vlastní jsou Čechy, zvyšuje se zájem české veřejnosti o jižní Slovany. Objektivně je třeba říci, že v té době neexistovalo v Čechách určitější chápání Makedonie jako etnického teritoria. Nejčastěji byla považována za součást Bulharska, Řecka nebo Srbska. Makedonské nářečí se považovalo za součást bulharského jazyka nebo se o něm psalo jako o nářečí „bulharsko-makedonském“.

Je známo, že v souvislosti s bojem za samostatnou bulharskou církev v šedesátých letech minulého století, vystoupila do popředí také otázka Makedonie. Je však méně známo, že úsilí o „separatistickou“ církev začíná právě v Makedonii a má přímé spojení s Prahou. Tak v roce 1852 přichází do Prahy Ochridsko-plovdivský metropolita Natanail a seznamuje se zde s Václavem Hankou. Vztah Natanaila Stojanoviče k Čechám není tak bezvýznamný. P. J. Šafařík usiloval o vyslání Konstantina Petkoviče do Makedonie s cílem shromažďovat materiály z oblasti národnosti, jazyka, starožitnosti apod. Natanail věnoval Šafaříkovi část své disertace o Ochridském arcibiskopátu za starých časů. Vydal rovněž v Praze čtyři knihy, z nichž spisek Prátelecký dopis Bulhara Řekovi (1852) je věnován politickému boji v Bulharsku a hlavně v Makedonii proti helenizátorským snahám řeckých fanariotů.⁴ V téže době absolventi ruských vysokých škol K. Petkovič a Natanail Stojanovič (Kučeviški) zkoumali možnost vydávání deníku a ročního kalendáře v Cařihradě pro potřeby obyvatelstva v Makedonii.⁵

Na stránky tehdejšího českého a německého tisku pronikaly, třebaže kusé, zprávy o situaci na Balkáně, kde zvláště hospodářství turecké říše se stávalo závislejší na západoevropských zemích. Turecko se stále více zadlužovalo a v roce 1875 došlo k finančnímu krachu tureckého státu. Turecká říše neustále zvyšovala daně a poplatky, což vedlo k nespokojenosti obyvatelstva. To vyvolalo povstání venkovského obyvatelstva Bosny a Hercegoviny v srpnu 1875, nový rozmach národně osvobozeneckých snah porobených balkánských národů, intervenci mocností proti Turecku a válku mezi Srbskem, Černou Horou a Ruskem proti Turecku. Turecké oddíly loupily a vraždily místní obyvatelstvo, zesílil turecký náboženský fanatismus, který vyvrcholil zavražděním francouzského a německého konsula v Soluni na jaře 1876, když intervenovali za osvobození unesené makedonské dívky ze vsi Bogdanci, kterou Turci nutili přijmout islámskou víru.⁶

V českém tisku té doby probleskovaly i zprávy o organizaci různých tajných komitétů a skupin, často s neurčitým programem, a také o loupežných bandách makedonsko-albánských.

Necelý rok po vybuchnutí bosensko-hercegovského povstání vstoupilo Srbsko a Černá Hora do války proti Turecku. Opětovně úsilí evropských mocností o urovnání sporu mezi bosensko-hercegovskými povstanci a Tureckem (akce konsulů, nóta Andrásyho z ledna 1876 o provedení reform,

⁵ *Istorija na makedonskiot narod*, Skopje 1969, kn. 2, str. 70.

⁶ *Tamtéž*, str. 82.

Balkánské memorandum z května 1876 aj.) nepřineslo žádný úspěch. Návrhy Anglie, Ruska, Rakousko-Uherska, Německa, Francie a Itálie z konce roku 1876 o zavedení administrativní autonomie v Bosně a Hercegovině, v Bulharsku a Makedonii, Turecko nepřijalo. Rusko pak přerušilo diplomatické styky s Tureckem a vyhlásilo v dubnu 1877 válku.

Do ruské armády tehdy vstoupilo také mnoho dobrovolníků z Makedonie, kteří bojovali proti Turkům a kteří doufali, že Rusko osvobodí také Makedonii. Organizace makedonských dobrovolníků v ruské armádě byla svěřena bývalému ruskému konsulovi v Bitole M. A. Chitrovovi a jeho agentovi Stojanovi Vezenkovi z Kruševa.⁷

Některé oddíly vedli přímo lidé z Makedonie, jak tomu bylo v případě Georgiho Pulevského nebo Dědy Ilji Maleševského. Oddíly Ilji Maleševského a jiných bojovaly na západní části fronty, pronikly až ke Kjustendilu a Děda Iljo dokonce přešel do východní Makedonie a spojil se tu s místními makedonskými hajduckými četami.^{7a}

Už koncem roku 1875 podal znalec bulharských a balkánských poměrů Vasil D. Stojanov v českém tisku podobiznu tohoto známého maleševského hajduka.⁸ Nebylo to náhodné. Ilja byl pověstný na Balkáně, hlavně však v Srbsku, Bulharsku a Makedonii. Dělal mnoho starostí nejen tureckým vezírům a pašům, ale také ruským a jiným diplomatům.⁹ „Marko pochází z jihovýchodního Bulharska, čili z Makedonie“ — napsal tenkrát Stojanov. Stojanov sledoval jeho hajduckou dráhu, vyzvedal Markovy hrdinské činy v boji proti Turkům, zmínil se o jeho účasti v bělehradské legii Rakovského roku 1862, kde se Ilja Marko stal prvním vojvodou, i o svém setkání s tímto významným makedonským hajdukem. Stojanov, jak známo, byl také členem Rakovského legie.

Díky Vasilu Stojanovi byl Marko v Čechách chápán jako jeden z hlavních představitelů stále silícího odporu na Balkáně proti turecké říši. Signalizoval nejen v Makedonii a v Bulharsku, ale i u nás, že hajductví jako forma boje, se na Balkáně stále více rozmáhá a nabývá organizovaných forem. Proto „lid bulharský v Makedonii toužebně vzpomíná na svého hrdinu“ — píše Stojanov — „a ke cti jeho písně pěje a nové skládá“. Stojanov podal rovněž popis makedonského hajduckého kroje.¹⁰ Nebylo však v Čechách tenkrát známo, že Děda Iljo Marko se svou družinou odzbrojil turecké vojsko ve vsi Pijanec a vytvořil první administrativně-policejní orgány moci v čele se stařešinou, které fungovaly celé dva měsíce. Byly poraženy až teprve po uzavření Sanstefanského míru.¹¹

Sanstefanskou mírovou smlouvou, jak známo, byly zasaženy politické zájmy především Anglie a Rakousko-Uherska. Anglie byla proti šíření

⁷ I. G. Senkevič, *Novyje materialy po istorii južnych Slavjan*. (Iz rukopisnogo nasledstva M. A. Chitrovo.) Slavjanskij archiv, Moskva 1963, str. 237—251.

^{7a} *Tamléž*, str. 87.

⁸ Vasil D. Stojanov, *Jiljo Marko*, Světozor, roč. IX, 1875, str. 603 (text), str. 605 (obrázek).

⁹ Viz *Iz archivata na Najden Gerov*, tom. I, Sofija 1911, str. 590, 633, 727—749, tom. II, Sofija 1914, str. 332, 352, 355, 612, 674—675 a jinde.

¹⁰ „Kroj Markův je, jak viděti na našem vyobrazení, smíšený a sice: bulharsko-arnautský. Podobným způsobem šatí se všickni hrdinové v Makedonii i v Turecku evropském, obzvláště ale bulharští hajduci v Makedonii.“

¹¹ *Istorijska na makedonskijot narod*, Skopje 1969, kn. 2 87—88.

ruského vlivu na Balkáně. Rakousko-Uhersku se zase smlouvou uzavírala možnost hospodářské a politické expanze na Balkán a východu ke Středomoří. Rakousko-uherský ministr zahraničí Andrassy požadoval od Ignatjeva při jednání s ním, aby byla vytvořena autonomní makedonská oblast v rakousko-uherské zájmové sféře, na což Ignatjev nepřistoupil. Vytvoření Velkého Bulharska nevyhovovalo ani zájmům Německa a pochopitelně s tím nesouhlasilo ani Řecko a Srbsko. V srbských, řeckých a bulharských protestních akcích a peticích poprvé došlo k otevřenému střetnutí kolem teritoriálního rozdělení Makedonie. Tím se dostala makedonská otázka před evropskou diplomacií.¹²

Vyslanec tureckého parlamentu Dimitr Robev, který byl přijat v květnu 1878 předsedou srbské vlády Jovanem Ristićem, se vyjádřil, že nejlepší řešení je nezávislá Makedonie. Dokonce prý mu tehdejší ruský velvyslanec v Cařihradě, hrabě Ignatjev, řekl, že „Makedonie nemůže připadnout žádnému ze tří hlavních národů na Balkánském poloostrově“.¹³ Předtím, než srbská vláda vyslala své představitele na jednání v Berlíně, její zástupce prý jednal ve Vídni a místo Sanstefanského Bulharska navrhoval Rakousko-Uhersku, aby z území Novopazarského sandžaku a z Makedonie bylo vytvořeno zvláštní autonomní vazální knížectví, s čímž Rakousko-Uhersko nesouhlasilo.¹⁴

Makedonská problematika proniká na stránky českého tisku intenzivněji teprve po osvobození Bulharska, po uzavření Sanstefanské smlouvy a po berlínském kongresu. Referoval o tom nejen tzv. český ústřední tisk, nýbrž i listy různých spolků, organizací a stran, které vycházely i mimo Prahu. O „makedonské otázce“ psal např. Moravan (1879). Posel od Čerchova uveřejnil zprávy o „povstání“ v Makedonii (1881) a o těžkém postavení obyvatelstva, Přítel lidu (1888) si všímal bulharské propagandy v Makedonii. Politické přehledy o situaci v Makedonii přinášela Naše doba, Dělník a jiné listy. Články, sympatizující s bojem Makedonců, nacházíme v Radikálních listech, v Ostravském deníku a jinde.

I po berlínském kongresu panoval v Makedonii značný neklid.^{14a} Především to byl nesouhlas s rozhodnutím berlínského kongresu, protože tím zůstávala Makedonie i nadále pod vládou turecké říše. Někteří Makedonci, např. mteropolita Natanail, se rozhodli požádat Rusko a Rakousko-Uhersko, aby vzali Makedonii do ochrany. Byli rovněž iniciátory nebo jedněmi z iniciátorů tzv. Kresnenského povstání z října 1878, které sami v úředních dokumentech nazývají „makedonským povstáním“. Hlasy o prvních úspěších povstalců se brzy dostaly za hranice Turecka, především do sousedního Srbska a také k rakouským Slovanům.¹⁵ Zatímco v severovýchodních oblastech Makedonie vybuchovaly povstalecké akce, znovu ožily akce lupičských čet. Proti nim se místní obyvatelstvo bránilo všemi dostupnými prostředky, dokonce žádalo turecké úřady o ochranu. Vedle lupičských

¹² *Tamtéž*, str. 90.

¹³ *Tamtéž*, str. 91.

¹⁴ *Tamtéž*, str. 91.

^{14a} I. G. Senkevič, *Iz istorii osvoboditel'noj bor'by v zapadnoj Makedonii i Kosove v 1878—1881 gg.* Slavjanskoje istočnikovedenjeje. Sbornik statej i materialov. Moskva 1965, str. 82—108.

¹⁵ *Tamtéž*, str. 97.

band se v Makedonii formovala různá spiknutí proti turecké moci. O jednom z nich, které bylo odhaleno počátkem jara 1881, referoval jeden z nejstarších českých listů — olomoucký Našinec.¹⁶ Spiklenci byli odhaleni, zajati a postaveni v Bitole před soud za účasti zahraničních konsulů. Rada z nich byla odsouzena na doživotí a deportována do pevností v Malé Asii. Později si Našinec všímá tureckých zvěrstev v Makedonii se zjevnou sympatií pro místní makedonské obyvatelstvo, píše o lupičských bandách, o povstání v severské oblasti (1886) apod.

Ke konci roku 1886 činnost lupičských band dosáhla vrcholu. Jejich činnost spolu s daňovým systémem a zadlužováním se lichvářům zhoršovala postavení venkovského obyvatelstva a nutila je hledat práci v sousedních i vzdálenějších zemích. Ročně odcházelo z Makedonie do ciziny 70.000 až 100.000 lidí, kteří se vraceli zpět až teprve po několika letech.¹⁷

Český tisk přinášel zprávy rovněž o činnosti řeckých a albánských (arautských) hajduckých čet, které často organizovaly přepady zámožných obyvatel a ukládaly jim vysoké výkupné. Podle Národních listů např. v Bitole a okolí vládla dokonce úplná anarchie a „skutečnými pány se tam staly jistý Beljal Balauza a Koljo Giza. První z nich zaslal Kemalůvi pašovi výhrůžný list, v němž se podepsal jako „guvernér monastýrský (bitolský -id) a kníže hor“.¹⁸

Budiž nám zde dovoleno se stručně zmínit o činnosti náboženské a politické propagandy v Makedonii, hlavně sousedních zemí. Nejstarší z nich byla velkořecká propaganda, která už od sedmdesátých let minulého století pomocí různých spolků (sylogosů) dokazovala, že Makedonie je „staré“, „odvěké“ řecké území, které musí být pojata do hranic řeckého státu. Největšího rozmachu dosáhla řecká propaganda v Bitolském vilajetu v období od rusko-turecké války do začátku 90. let. Zaměřovala se rovněž na získávání aromunského obyvatelstva pro své cíle, které však začala ztrácet po rozvoji činnosti rumunské propagandy v Makedonii, v čele s učitelem Apostolem Margaritim.

Kořeny velkosrbské propagandy lze hledat už v Garašaninově Načertanii z roku 1844. Garašanin posílal za tím účelem do Makedonie své agenty (viz např. činnost Stefana Verkoviće). Ve druhé polovině šedesátých let mění srbská propaganda své metody a aktivizuje svou činnost hlavně ve Starém Srbsku a v Makedonii. Už v roce 1877 žádal výbor pro emigranty z Makedonie, vedený archimandritou Sávou, od berlínského kongresu připojení Starého Srbska a Makedonie k srbskému knížectví. V 80. letech pak srbská propaganda vydávala různé tiskoviny a v roce 1886 založila v Bělehradě Spolek sv. Sávy, který otevřel dvě školy pro lidi z Makedonie. Velkosrbské buržoazii se podařilo uzavřít s Tureckem dohodu a otevřít srbské konsuláty v Soluni, Skopji a Bitole. Jinde se zmiňujeme podrobněji o činnosti srbského vyslance v Cařihradě, Stojana Novakoviće, který nechal tisknout koncem osmdesátých let slabikář, napsaný ze dvou třetin makedonsky a z jedné třetiny srbsky. Objektivně však tento fakt upevňoval proti vůli srbské buržoazie makedonskou kulturu a vědomí

¹⁶ *Pronásledování Bulharů v Makedonii*, Našinec, roč. 13, 1881, čís. 69.

¹⁷ *Istorijski list* . . . , kn. 2, str. 113.

¹⁸ Národní listy, roč. 27, 1887, čís. 218, str. 1.

makedonství. Později, začátkem 90. let, získala srbská diplomacie pro své záměry i podporu ruských diplomatických kruhů.¹⁹

Bulharsko si činilo nároky na Makedonii ještě před získáním církevní samostatnosti. Po zřízení bulharského exarchátu a po osvobození Bulharska však soustředila a řídila své úsilí o získání Makedonie do svých rukou přímo bulharská vláda. Osvětová činnost exarchátu v Makedonii byla podřízena vládě a byla jí financována. Zřizování škol a jiných osvětových zařízení v Makedonii převzal exarchát do svých rukou a dosáhl v tomto směru nemalých úspěchů. O jeho činnosti nalézáme zprávy i v českém tisku a v odborné literatuře. *Přítel dělníků* si už v roce 1888 všiml této bulharské propagandy v Makedonii.²⁰ Když Antonín Jiráček psal o bulharském školství v turecké říši, správně viděl politické příčiny podpory školství v Makedonii ze strany Bulharů. Povolení ke zřizování škol v Makedonii dával exarchát a také na ně přispíval z poloviny. Druhou polovinu platily obce.²¹ Bulharský exarchát tak chtěl z makedonské církve a učitelské inteligence udělat průkopníky k provedení plánů bulharské buržoazie, tj. pro připojení Makedonie k Bulharsku, a tím tedy k uskutečnění ideálů Sanstefanského Bulharska.

Na druhé straně makedonští emigranti v Bulharsku vytvořili spolu s některými Albánci Tajnou makedonsko-albánskou ligu, která ve druhé polovině 80. let vysílala své lidi do Makedonie a Albánie, kteří měli připravovat lid k povstání.²²

V řadách bulharské pokrokové inteligence, která útočila proti „mnišské demoralizaci“, se rodila také jiná řešení v rámci federace balkánských národů. Makedonii se přitom ponechávalo právo, aby si její obyvatelstvo dobrovolně vybralo svůj jazyk, náboženství a národnost. K vůdčím osobnostem této části inteligence patřili Dimitr Blagoev a Spiro Gulapčev (oba shodou okolností původem z Makedonie).

Začátkem 80. let zesílila také aktivita katolické a protestantské propagandy v Makedonii, podporované Rakousko-Uherskem. Vatikán vysílal do Makedonie své emisáře, vypracoval plán, podle něhož se měla např. nedělní evangelia přeložit do místního jazyka (avšak tištěna latinkou), měla se popularizovat cyrilometodějská tradice, usilovat o zřízení katolických bohosloveckých škol v Makedonii a dokonce se navrhovalo zřídit v Cařihradě fakultu pro všechny balkánské uniaty. Katolická propaganda dokázala získat jistý počet obyvatelstva na svou stranu.

Na počátku 90. let se katolická propaganda pokusila o obnovení autokefálnosti Ochridského arciepiscopeátu v rámci římské církve. Tuto myšlenku prosazoval hlavně exarchální metropolita Teodosij ve Skopji, který prostřednictvím rakousko-uherského konsula vstoupil ve spojení s představitelem římské církve v Cařihradě. Teodosij však kladl své požadavky. K uskutečnění tohoto plánu nedošlo, neboť tomu zabránil bulharský exarchát.

Výsledkem podobné aktivity bylo národnostní a náboženské tříštění ma-

¹⁹ *Istorijsa ...*, kn. 2, str. 121–125.

²⁰ *Přítel dělníků*, Moravská Ostrava, roč. 5, 1888, čís. 21, str. 5.

²¹ Antonín Jiráček, *Školství národů slovanských*, in: *Slovanstvo. Obraz jeho minulosti a přítomnosti*. Praha 1912, str. 448.

²² *Istorijsa ...*, kn. 2, str. 128.

kedonského obyvatelstva na srbomany, grekomany, bulharofily, patriarchisty, exarchisty, katolíky apod., kteří mezi sebou vedli někdy dosti ostré boje.²³ Turecko takového stavu využívalo a navádělo jedny proti druhým. Nebyly řídké případy, kdy žáci byli přetahováni z jedné školy do druhé, jako byl případ žáků soluňského gymnasia, kteří přešli do Bělehradu.²⁴ Nutno poznamenat, že v Makedonii rostla nespokojenost a odpor proti exarchátu. Už na počátku 70. let o tom podal svědectví bulharský básník Petko R. Slavejkov.²⁵ Některé obce hledaly řešení ve spolupráci s uniáty. Zároveň s tím makedonská inteligence v Sofii a v Bělehradě usilovala o zřízení veřejných spolků a tajných kroužků s cílem organizovanějšího boje proti cizím propagandám. Jednou z takových organizací byl např. Mladý makedonský literární kroužek v Sofii, skládající se z makedonských studentů, který začal počátkem 90. let vydávat časopis Loza. „Lozaři“ zdůrazňovali potřebu organizovaných sil proti akcím zvenčí. Stambolovské Bulharsko však činnost tohoto a podobných jiných spolků paralyzovali. Stejný osud stihl i podobné kroužky a spolky v Bělehradě.²⁶

Stále ještě není zatím prozkoumána a vysvětlena úloha tzv. Dočasně makedonské vlády z roku 1880, která zpočátku žádala provedení čl. 23 berlínské smlouvy a pak vyzývala lid k povstání pod heslem Makedonie Makedoncům, Iničiátoři manifestu, s nímž se obrátili k makedonskému obyvatelstvu, upozorňovali na to, že se má mít na pozoru hlavně proti Rakousko-Uhersku. Zdá se, že to byla akce některých ze zahraničních propagand, které se snažily zabránit rozšíření vlivu Rakousko-Uherska na Balkán.²⁷

Názory, vyjadřované na stránkách českého denního a periodického tisku v osmdesátých a devadesátých letech minulého století odpovídaly stupni poznání makedonské a vůbec balkánské problematiky té doby a byly odrazem myšlení většiny české veřejnosti. Souviselo to i s celkovým zahraničně politickým úsilím evropských mocností a se vztahem Rakousko-Uherska k Balkánu.

Tak studie Konstantina Jirečka *U makedonských hranic* (1886)²⁸ byla výsledkem jeho cesty do „západního Bulharska“, kde zkoumal archeologické, geografické, etnografické a jiné materiály v Kjustendilském kraji. Pojednal v ní mimo jiné také o historii Kjustendilu a Makedonie a podal vyčerpávající přehled tureckého feudálního sípáhijsko-tímárského systému, který vládl na Balkáně až do reformem sultána Mahmuda II. v 19. století. Z Jirečkovy studie se mohl čtenář poučit o dějinách Kratova, Krivé Palanky a řady jiných makedonských měst a obcí. Autor popsal situaci v Makedonii po osvobození Bulharska a zdůraznil, že to tam „vře“ povstaleckými čety. Makedonie, makedonská otázka, se záhy začínala stávat v Evropě jednou z nejdůležitějších otázek evropské diplomacie.

Pouhé dva roky po srbsko-bulharské válce, kdy v Bulharsku byla potla-

²³ *Tamtéž*, str. 130.

²⁴ *Tamtéž*, str. 131.

²⁵ *Tamtéž*, str. 131; viz též Blaže Koneski, *Kon makedonskata prerodba*, Skopje 1959, str. 72–76.

²⁶ *Istorija . . .*, kn. 2, str. 133–135.

²⁷ *Tamtéž*, str. 106–107.

²⁸ Konstantin Jireček, *U makedonských hranic*, Osvěta 1886.

čena proruská opozice a upevnil se vliv Německa a Rakousko-Uherska, vychází ve Slovanském sborníku obsáhlá studie Benjaminu Popelky s charakteristickým titulem *Jest Makedonie srbská či bulharská?*²⁹ Poznamenajme, že česká slovanská myšlenka ve druhé polovině 19. století, byla velmi složitá a mnohdy rozporná, ale stále živá. Jelínkův Slovanský sborník byl pokusem o propagaci myšlenky slovanské kulturní vzájemnosti.³⁰

V době, kdy vychází Popelkova studie, bylo aktuální především připomenutí Východní Rumelie k Bulharsku a vztahy velmocí k východní otázce. Neméně aktuální však, zdá se, byla pro Rakousko-Uhersko i Německo otázka příštího osudu Makedonie, která berlínskou smlouvou zůstala pod sultánovou vládou. „Zatím však, co mocnosti evropské uvažují, jak by lze bylo nejsnáze roztít ten uzel gordický . . . přičiňují se národové balkánští sami o to, aby se stali samostatnými, nezávislými pány v zemích, ve kterých obývají a které jim před pěti věky Turci odňali . . . A takovou zemí jest především Makedonie, ta krásná země růží, ta úrodná část poloostrova Balkánského, z jejíhož hlavního města Soluně zasvitlo národům slovanským světlo vzdělanosti křesťanské a tedy evropské. Práv k zemi se domáhají Řekové, ji sobí si Bulhaři a ji za dědictví po svých slavných Nemaničích prohlašují Srbové“ — píše Popelka.

Makedonská otázka se stala aktuální i pro českou veřejnost. V Čechách byla stále živá cyrilometodějská tradice, na niž se také Popelka odvolává. Kromě J. Grégra, který usiloval také o její využití pro slovanskou myšlenku,³¹ zvláště časopis Velehrad prosazoval rozvoj pravoslavného cyrilometodějství. O uplatnění cyrilometodějských myšlenek v lidových vrstvách usilovali katolíci. Výročí Metodějova úmrtí bylo jednou z vhodných příležitostí. Cyrilometodějství bylo ve vědomí národa velmi silné a našlo svůj odraz také v české literatuře.³² Jak jsme již poznamenali dříve, rakousko-uherská katolická propaganda v Makedonii je dovedla využít proti pravoslaví přetahováním makedonského slovanského obyvatelstva do řad uniátů.

Po jednoznačném odmítnutí požadavků Řeků se Popelka v uvedené studii soustředil na vylíčení srbské a bulharské propagandy, podrobně pojednal o konkrétních akcích Srbů na počátku roku 1885, o různých shromážděních a rezolucích, v nichž byly vyjádřeny srbské požadavky. Analyzoval rovněž právo Bulharů na Makedonii. Na základě existující literatury té doby (hlavně „svědectví“ anglického plukovníka Leakea, Francouze Pouquevilla, K. Jirečka, Angličanek MacKenzieové a Irbyové, rakouského konsula Hahna aj.) dospěl Popelka k závěru, že „se stanoviska národopisného právo k ní (tj. k Makedonii -id) mají Bulhaři“. Popelkovy výklady o právu Bulharů na Makedonii se opírají rovněž o existující mapy Lejea-

²⁹ Benjamin Popelka, *Jest Makedonie srbská či bulharská?*, Slovanský sborník, roč. VI, 1887, str. 10–15, 82–87, 111–114, 158–163, 203–208.

³⁰ *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 277.

³¹ Josef Kolečka, *Slavjanskí programy i ideja slavjanskoj solidarnosti v XIX i XX vekach*, Praha 1964, str. 78.

³² *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*, Praha 1968, str. 269; viz též Ivan Dorovský, *Kirilometodějská tradice v české literatuře*, Nova Makedonija, 2. února 1969, str. 10.

novy³³ a Kiepertovy³⁴ a o údaje z různých českých a německých encyklopedií. Sám Popelka však uznává bezděčně jeden velmi důležitý fakt, že Evropanů, kteří navštívili a prozkoumali Makedonii, nebylo mnoho a že většina z nich neuměla jazyk, kterým se v Makedonii mluví a proto neměla „možnost obcovat s lidem“. Popelkovy návrhy na řešení makedonské otázky jsou však dosti svérázné a fantastické. Prý při řešení makedonského problému „dojde ke sjednocení, jako za časů Simeonových“. Pokládal však za nutné poznamenat aspoň pod čarou, odvolává se na Jana Wagnera, že „nářečí macedonské není čisté nářečí bulharské“.

Popelkova práce, třebaže řadí makedonské Slovaný národnostně k Bulhárům, velmi přispěla k seznámení české veřejnosti se složitými poměry v Makedonii i kolem Makedonie a s dosavadní odbornou a cestopisnou literaturou o Makedonii. Byla výsledkem značného zájmu české veřejnosti o otázky vztahů balkánských slovanských a neslovanských národů.

O Makedonii se zajímal také nekritický rusofil a bulharofil J. J. Toužimský. Ve svých cestopisných reportážích o Albánii a Albáncích v Osvětě (1880) píše také o Ochridském a Prespanském jezeře a o pohraničních makedonských městech. Toužimského „listy o věcech východních“, které vyšly o celých sedmnáct let později, rovněž v Osvětě (1897), se podrobně zabývají bojem tří sousedních států o nadvládu v Makedonii. „O zarputilém zápase o národnost a právo rodného jazyka v Makedonii má evropská veřejnost jen velmi nejasné ponětí“ — poznamenává Toužimský. Velmi obšírné Toužimského výklady „bojů o Makedonii“ vycházejí primárně z téze, že makedonští Slované jsou Bulhaři.³⁵ Toužimský byl několik let v Plovdivu a propagoval proto bulharské právo na Makedonii. Avšak bez ohledu na to, jeho práce byla cenným příspěvkem k poznání složité problematiky balkánské a zvláště makedonské, neboť, jak uzavírá Kaliostipis, „Makedonie byla klíčem k východní otázce“.³⁶ Toužimský se ve svých výkladech cpíral hlavně o bulharské práce.³⁷ Otázku jazyka a národní individuality slovanského obyvatelstva v Makedonii pokládal Toužimský za rozhodnutou a doporučuje o národním vědomí makedonských Slovanů dohodu mezi Srbskem a Bulharskem. Je pro provedení reformy a pro samosprávné zřízení v Makedonii. To by podle něj uspokojilo skutečné činitele a zamezilo by propagandy. Podobné bulharskofilské stanovisko zastával také František Toula.³⁸

Bohaté informace o jižní Makedonii poprvé přináší delší práce mnicha

³³ G. Lejean, *Ethnographie de la Turquie de l'Europe*, 1861.

³⁴ H. Kiepert, *Ethnographische Übersicht des europäischen Orients*, Berlín 1876.

³⁵ Josef J. Toužimský, *Boj o Makedonii*, Osvěta, roč. XXVII, 1897, str. 695–704.

³⁶ Ioannis Kaliostipis, *Makedonia*, Athény 1888, Kaliostipisův spisek prohlášoval Makedonii za „srdce hellénstva“ a byl také tajně rozšiřován.

³⁷ Např. S. S. Bobčev, *Pis'ma o Makedonii i makedonskom voprose*, Petrohrad 1889; A. Šopov, *Iz života i položenieto na Bălgarite v vilajetite*, Plovdiv 1894; D. Matov, *Makedonija spored najnovite knižovni vesti*, Sofie 1895; I. Ivanov, *Položenieto na Bălgarite v Makedonija*, Sofie 1895; *La Macédonie au point de vue ethnographique, historique et philologique*. Par Offeicoff. Philippopoli 1887; St. Verkovič, *Topografičesko-etnografičeskij očerk Makedonii*, S. Peterburg 1889 aj.

³⁸ František Toula, *Na makedonských hranicích*, Osvěta 1886.

Sávy Chilendarce, uveřejňovaná v Osvětě.³⁹ Skutečné jméno Sávy Chilenradce je Slavibor Bräuer; byl to Čech z Kutné Hory, který se uchýlil do atonských klášterů.⁴⁰

O situaci v Makedonii v posledních dvou desetiletích minulého století přinášel dosti často zprávy jak cizí, tak také český tisk. Národní listy psaly např. o bulharských misionářích v Makedonii, kteří „probouzejí horlivé Bulhary v Makedonii usedlé k živějšímu účastenství v národním životě“.⁴¹ Šlo o bulharské učitele a duchovní bulharského exarchátu, které financoval východorumelský bulharský exarchát. Tito misionáři „vyvíjeli velikou činnost“ — poznamenávají Národní listy — „aby ve všech městech makedonských zjednali bulharskému živlu převahu“. Horlivá činnost bulharských kněží v Makedonii nešla pochopitelně pozornosti Turků a Řeků, kteří v nich viděli „agenty bulharské propagandy v Makedonii“.

Česká veřejnost byla informována také o tom, že počátkem roku 1890 vznikla v pensionátě sv. Sávy v Bělehradě aféra. V pensionátě, jak známo, se připravovali lidé pro hlásání velkosrbské myšlenky v Makedonii. Byli tam chovanci z různých krajů Makedonie. Bulharské diplomatické jednání v Bělehradě však vešlo tentokrát ve spojení s některými svatosávskými žáky, podplatilo je a oni podepsali adresu, v níž se Makedonie prohlašovala za zemi bulharskou. Byli proto z ústavu vyloučeni. Je to historika dosti charakteristická pro tehdejší období, kdy jednotlivé propagandy přetahovaly lidi na svou stranu.⁴²

Podobně jako J. Toužimský, také Národní listy považovaly tentokrát Makedonii jak za srbskou, tak i bulharskou a navrhovaly, aby Srbové i Bulhaři usilovali společně o osvobození Makedonie. „Makedonie tvoří přechod ze srbského národa do bulharského a proto je směsí obou“.⁴³

Poněkud odlišnější, totiž bulharofilské stanovisko, zastávala Národní politika (Česká politika), která již na konci 80. let obšírně psala o šíření srbské propagandy v Makedonii a kategoricky prohlašovala, že Makedonie patří Bulharsku.⁴⁴ O několik let později psala Národní politika o srbsko-bulharském sporu kolem Makedonie, a třebaže přijímala názory tehdejší slavistické vědy o bulharském jazyce v Makedonii, musela konstatovat, že Komarovova mapa slovanského světa, v níž označil slovanské obyvatelstvo

³⁹ Sava Chilandarec, *Ze sváté Hory Athonské*, Osvěta, roč. 14, 1884, str. 415–426, 593–602; též samostatně pod názvem *Knihy o svaté hoře Athonské*, Praha, Matice česká, 1911.

⁴⁰ Slavibor Bräuer studoval hospodářskou školu v Libverdě, pak byl adjunktem v Haliči. Později se dostal do Srbska, kde nejprve spravoval hospodářství v Kostolci, pak si koupil polnosti v Leskovci, kde hospodařil se svými chovanci, než se odstěhoval na Athos. Roku 1887 navštívil Volyn, kde se měl stát biskupem pravoslavných Čechů. Tuto hodnost však nepřijal, neboť nechtěl opustit své chovance a Svatou horu. Sáva Chilandarec napsal o Svaté hoře podrobný spis, který vydala Srbská akademie v Bělehradě nákladem fondu Kolarce. Dále sestavil seznam všech knih, které se nacházejí v chilendarské knihovně na Svaté hoře. Napsal rovněž dějiny kláštera Chilandaru, které Josef Zd. Raušar přeložil do srbštiny. Viz J. Zd. Raušar, *Na půdě sopečné. Z potulek po Srbsku, Makedonii a Tu-recku*, Praha 1903, str. 107.

⁴¹ Národní listy, čís. 254, 16. září 1887.

⁴² Národní listy, čís. 52, příloha str. 3, 22. února 1890.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Národní politika, roč. 6, čís. 285, 13. října 1888, str. 1–2.

Makedonie jinou barvou než v Bulharsku, porušila vžitě představy a názory o bulharskosti Makedonie a ukazovala, že bulharská národnost v Makedonii ještě dokázána nebyla.⁴⁵

O otázkách vztahu evropských zemí k makedonskému revolučnímu hnutí a k událostem v Makedonii a na Balkáně vůbec, počínaje 90. lety až do balkánských válek, existuje dosti bohatá literatura. Zvláště Ilindenské povstání a období bezprostředně po něm našly svůj odraz nejen v dokumentech zesílené činnosti evropské diplomacie, nýbrž také v memoárové, cestopisné literatuře, v publicistice, v tisku i v historiografii. Nejruznější aspekty samotného povstání a makedonského revolučního hnutí, reformní politika Rakouska-Uherska, Ruska a ostatních velmocí a pro-makedonská aktivita evropského veřejného mínění se odrazily nejen v tisku sousedních balkánských zemí, nýbrž zaplňovaly stránky denních listů a časopisů Velké Británie, Francie, Ruska, skandinávských a jiných zemí.

Koncem 19. a začátkem 20. století vyšla celá řada srbských, bulharských a řeckých publikací, zabývajících se různými aspekty makedonské otázky.⁴⁶ „Nebylo v těchto letech jiné země v Evropě“ — psal tehdy Slovanský přehled —, „o níž by se relativně více psalo a více tisklo než o Makedonii“. Vyšla řada větších nebo menších prací vědeckého, populárního a hlavně propagandistického charakteru. Vyznat se v té spleti názorů, námitek, argumentů, protiargumentů a lžiargumentů nebylo nijak snadné ani tenkrát, ba ani dnes. Všechno to však svědčilo o aktuálnosti makedonské a v širší souvislosti balkánské problematiky v té době.

Vztah české veřejnosti k těmto otázkám, které se kupily kolem Makedonie, byl vyjádřen v řadě článků, přehledů, a také v oficiální politice rakouské vlády a představitelů různých politických stran. Lubor Niederle, autor recenze Nikolaidisovy a Kánčovovy práce o Makedonii, poznamenává, že „téměř veškerá novodobá literatura, týkající se historie a etnografie Makedonie je literatura čistě tendenční, v níž leckdy pravda ustupuje daleko do pozadí“. Niederlovi přirozeně nemohly ujít vedle aspirací Srbů, Řeků, Bulharů, Rumunů i Albánců také snahy Rakouska, které ve své balkánské politice chtělo získat Makedonii, speciálně Soluň.

Niederlovy bystré postřehy, byť dosti často jednostranné, pomáhaly formovat český vztah k Makedonii. Tvrzení Řeka Nikolaidise, že Makedonie na jih od linie Ochrid—Prilep—Strumica—Nevrokop je řecká, protože je tam více řeckých škol, dovedl Niederle vyvrátit pěkným příkladem z českého prostředí, tj. že kdyby se Čechy a Morava počítaly podle škol, musely by být německé už v 70. letech. Protože i bulharská politika v Makedonii opírala své tvrzení o jí zřizované bulharské školy, mohlo by to dobře platit i pro ni. Neupřeme rovněž Niederlovi snahu na základě jistých vědeckých kritérií zjistit a určit národnost makedonských Slovanů. Přitom při

⁴⁵ Národní politika, roč. 8, čís. 42, 12. února 1890, str. 4.

⁴⁶ Např. V. Kánčov, *Makedonija, etnografija i statistika*, Sofie 1900; Kl. Nikolaidis, *Macedonien. Die geschichtliche Entwicklung der macedonischen Frage im Alterthum, im Mittelalter und in der neueren Zeit*, Berlín 1899; vyšla současně též francouzsky, *La Macédonie*, Berlín 1899 aj. Viz o nich Slovanský přehled, roč. IV, 1901, str. 119.

analýze makedonské otázky vycházel Niederle z principů národních práv, které byly v té době také hlavním tématem tzv. české otázky.

Lubor Niederle systematicky sledoval odbornou a publicistickou literaturu o Makedonii a makedonské otázce a napsal zasvěcenou studii, která ve své době byla v Čechách pokládána za nejlepší a nejzasvěcenější přehled otázky, o níž pojednávala.⁴⁷ Není proto divu, že vyšla v dalších dvou vydáních krátce po sobě a také v bulharském překladu. Niederle rozebral na základě existující literatury⁴⁸ dvě základní otázky: politický a národnostní (etnologický — jak jej nazývá autor) problém Makedonie s pokusem o zhodnocení dosavadních pramenů. Jazykově řadil Niederle makedonské Slovanů k Bulharům. Tím však, že lingvistika rozhodla ve prospěch Bulharska, respektive bulharštiny, nepovažoval Niederle otázku národnosti makedonských Slovanů za vyřešenou. Správně bral v úvahu i ten fakt, že v Makedonii existuje řada dialektů, z nichž některé jsou bližší bulharštině, jiné srbštině.

Niederle jako jeden z prvních historiků a lingvistů odmítl primárnost jazyka jako určení národnosti. Nebo přesněji, nechápal jazyk jako jediný faktor k určení národnosti. A to dělal málo kdo z jeho předchůdců. „Při otázce po národnosti nemůže rozhodovat i nepatrný rozdíl dialektický, jestliže mu jiní silnější faktorové odpírají. Pojem národnosti založen je dnes ovšem především na jazyku, ale vedle toho i na jiných faktorech, které zajisté mohou v určitém případě být platnější než nepatrná kritéria jazyková“.⁴⁹

K těmto jiným faktorům, které mohou být důležitější než jazyk, počítal Niederle kromě historie, politického a hospodářského společenství také snahy a vůle národního celku být tím, čím chce být. Tím, podle Niederleho, že makedonští Slované patří jazykově k bulharsko-makedonskému jižněslovanskému celku ještě neznamená, že otázka národnosti je tím definitivně rozhodnuta. Maje na mysli blízkost jazykovou, zesílenou činnost srbské, bulharské a jiných propagand a také vratkost nebo ještě neurčitost pevného národního povědomí makedonských Slovanů, Niederle nedělá definitivní úsudky o bulharskosti či srbskosti makedonského slovanského obyvatelstva.

Niederle zkoumal otázku Makedonie mnohem komplexněji, než mnozí jeho předchůdci. Především nezapomínal, že vedle práva přirozeného jsou tu politicko-hospodářské zájmy Rakouska a také Srbska, které usilovalo o přístup k moři a razilo heslo „mi ne možemo bez mora“.

K plánům na konfederaci balkánských států, jak je propagoval např. P. Argyriadis (o něm dále) a někteří Srbové (např. V. Karić), v níž by Makedonie byla autonomním členem, se Niederle kupodivu nevyjadřuje, jen je jednoduše registruje. Nevěří ani na smírné řešení makedonské otázky dohodou o rozdělení mezi Srbskem a Bulharskem. To proto, že Bulhaři (ačkoliv podle Niederleho by to bylo v zájmu všech Slovanů)

⁴⁷ Lubor Niederle, *Makedonská otázka*, Česká revue 1901. Viz referát o ní in: Slovanův přehled, roč. III, 1901, str. 396.

⁴⁸ Literaturu k makedonské otázce do roku 1895 sebral D. Matov. O ni se Niederle opírá a na ni navazuje. Viz *Bälgarski pregled* 1897.

⁴⁹ L. Niederle, *cit. dílo*, str. 32.

nepřipustí na takové rozdělení sfér kvůli Soluni, a pak tu byli eminentní zájmy Rakouska, které by podobnou dohodou byly poškozeny.

Niederle prozíravě viděl, že ani autonomie Makedonie opravou berlinského míru nebyla by trvalým řešením tohoto problému. „Do prorocství o definitivním osudu Makedonie se pouštětí neodvažují“ – psal Niederle. V mírové urovnání sporu nevěřil, naopak předpovídal válku sousedících států a Turecka a snad i Rakouska o kořist Makedonie.

O Niederlovy názory se opírali také jiní badatelé, jako je tomu v případě Jana Kučery.⁵⁰ Kučera vyvracel řecké pretence a tvrzení o řecky mluvícím obyvatelstvu v Makedonii a o řeckém charakteru Makedonie srovnáním s poměry česko-moravskými. „Podívejme se jen na Moravu, všimněme si nejnovějšího rozvoje a postupu Čechů na Moravě a srovnajme s poměry obyvatelstva slovanského a řeckého v Makedonii poměry naše! Mnohá města moravská měla (některá dosud mají) ráz německý (Kyjov, Vyškov, Brno, Olomouc atd.) – a přec kdo by chtěl tvrdit, že Morava je zemí německou?“⁵¹

O několik let později, při recenzování Cvijićovy práce o etnografii makedonských Slovanů,⁵² své názory o bulharskosti makedonských Slovanů Niederle korigoval a zavrhl dovolávání se historických práv jak pro nároky srbské, tak i bulharské. Niederle vysoce hodnotil Cvijićovu práci pro její objektivnost a hlavně také proto, že nebyla jako mnohé jiné srbské práce šovinistická. Za vrchol šovinismu naopak Niederle právem pokládal Gopčevićovu práci o Makedonii a Starém Srbsku.⁵³

Niederle v podstatě přijal Cvijićovo stanovisko o tom, že „většinu makedonských Slovanů nelze řadit ani k Bulharům, ani k Srbům, mimo některé kraje pohraničné“, že makedonští Slované (nebo většina z nich) postrádá pevně rozvinutého národního povědomí. Zatímco ve své první práci o makedonské otázce Niederle tvrdil, že makedonské dialekty jsou bulharské nebo velmi blízké bulharštině, nyní na základě jazykových studií Jagićových, Oblakových, Brochových a jiných, o něž se opírá Cvijić, uznává přechodný charakter většiny makedonských nářečí a Cvijićovo stanovisko, že je nelze řadit zcela ani k bulharštině, ani k srbsčině.

Na počátku posledního desetiletí 19. století vzniká Tajná makedonsko-odrinská revoluční organizace. Je fakt, že po dlouhých diskusích její zakladatelé došli k závěru, že je třeba bojovat za autonomii Makedonie „s převahou bulharského živlu“. Podle slov jednoho z organizátorů Dame Grueva nemohli tenkrát přistoupit na stanovisko přímého připojení Makedonie k Bulharsku, protože se proti tomu stavěly mocnosti a sousední

⁵⁰ Jan Kučera, *Národopis Balkánského poloostrova*, Výroční zpráva českého gymnasia v Kyjově na konci školního roku 1902–1903, Kyjov 1903/4, str. 3–26.

⁵¹ *Tamtéž*, str. 24.

⁵² Viz referát L. Niederleho na práci Jovana Cvijiće, *Promatranja o etnografiji makedonskih Slovena*, Bělehrad 1906, ve Slovanském přehledu, 1906, str. 479.

⁵³ Spiridon Gopčević, *Macedonien und Altserbien*, Vídeň 1889, srbský překlad *Stara Srbija i Macedonija*, Bělehrad 1890.

balkánské státy. Domnívali se zpočátku, že autonomní Makedonie by mohla být připojena k Bulharsku, nebo by se mohla stát spojovacím článkem federace balkánských národů.⁵⁴

Je známo, že zakladatelé makedonské revoluční organizace byli pod vlivem nejrůznějších ideových a revolučních proudů, zvláště silně na ně působili ruští narodnici a anarchisté. Byli nadšeni Mazzinim, myšlenkami francouzské revoluce i činností Garibaldiho. Nezůstaly jí neznámé ani socialistické myšlenky, které zvláště působily na Dame Grueva.⁵⁵

V polovině devadesátých let se konala v Bulharsku různá shromáždění, na nichž se žádala autonomie pro Makedonii, tj. provedení čl. 23 berlínské smlouvy. Začalo se s verbováním četníků, které bylo svěřeno důstojníku bulharské armády Borisu Sarafovovi. V červnu 1895 zaslalo Bulharsko Turecku nótu, v níž žádalo provedení berlínské smlouvy. Akce četníků, kteří se probíjeli z Bulharska do Makedonie, byly dílem bulharského dvora a vlády. Zahájili tak ozbrojenou intervenci balkánských států v Makedonii. V Bulharsku byla k tomu využita makedonská emigrace. Výsledkem podobných akcí byl stále větší tlak na Turecko, aby provedlo berlínskou smlouvu a aby vyhlásilo reformy pro Makedonii. Tím se dosáhlo, že evropská veřejnost pochopila, že makedonská otázka je faktorem, s nímž se musí počítat. Vedlo to konečně k uznání Ferdinanda ze strany Ruska jako bulharského knížete.

Významnou úlohu v šíření většinou promakedonského hnutí v různých zemích Evropy sehrál bezesporu denní tisk a různé publikace. Zvláště v období příprav k Ilindenskému povstání, v jeho průběhu a bezprostředně po něm přinášel tisk povětšinou autentické pravdivé zprávy o Makedonii, o základních cílech revolučního hnutí; dotýkal se přitom také otázek z oblasti historie, zeměpisu, hospodářství, kultury atd.

V českých zemích i v Evropě vůbec zesílil zájem o události v Makedonii. Četné vlivné české i evropské listy proto měly své zvláštní politické a vojenské zpravodaje v Makedonii. V denním a periodickém tisku, jak uvidíme dále, se objevila celá řada nejrůzněji kombinovaných návrhů na řešení makedonské krize. Nejčastěji se prosazoval názor, aby byla Makedonii poskytnuta nezávislost, aby byly provedeny podstatné reformy nebo aby byl jmenován evropský guvernér pod kontrolou velmocí. Česká i evropská publicistika sehrála rovněž svou pozitivní úlohu také tím, že jejím prostřednictvím mohla veřejnost vyjádřit své sympatie s makedonským lidem a s jeho osvobozovacím úsilím. V některých evropských zemích byly vytvořeny zvláštní promakedonské výbory, v nichž rozvíjela svou činnost řada významných veřejných a kulturních činitelů (L. N. Tolstoj, M. Gorkij, Anatole France a řada dalších francouzských osobností, Henry Brailford a mnozí jiní).

Nesledujeme zde přirozeně (neboť je to mimo rámec našeho tématu) aktivitu makedonské emigrace v zahraničí, zvláště činnost různých makedonských studentských spolků a organizací v některých evropských zemích (Rusko, Švýcarsko) nebo v sousedních balkánských zemích.

Také český tisk zaznamenal změnu politiky Bulharska vůči Makedonii a

⁵⁴ *Istoriја na makedonskiot narod*, kn. 2, Skopje 1969, str. 161.

⁵⁵ *Tamtéž*, str. 163.

podával přímo nebo nepřímo svědectví o narůstajícím národně osvobozenec-kém hnutí makedonských Slovanů. Bulharská vláda totiž dobře viděla ochotu Ruska pomoci Makedonii formovat v nějaké podobě zvláštní slovanský státeček a tím uspokojit sílící makedonské národní povědomí. Proto byla bulharská vláda nucena upustit naoko od své bulharské ideje a přijmout myšlenku makedonskou. Tím chtěla využít makedonského hnutí, které už bylo natolik silné, že již nebylo možno proti němu vystupovat bulharskými hesly. Bulharská vláda a trůn se dokonce musely zřítí úmyslu prohlásit Makedonii za Západní Bulharsko a zdánlivě přijmout název Makedonie, který do té doby označovaly za řecký. Tím je chtěly využít proti turecké říši jako heslo za „autonomní Makedonii“, které už vytyčila VMRO a ti její představitelé a intelektuálové, kteří sice byli odchováni v bulharském duchu, ale došli k přesvědčení, že svobodný a nezávislý život makedonského lidu je možný jen ve vlastním národním státě.⁵⁶ „My nechceme, aby se Makedonie stala bulharskou, ale chceme, aby měla autonomii při svrchovanosti sultána, autonomii, která by byla zárukou, že obyvatelé Makedonie mohou žít jako lidé a že poměry v zemi vyvíjet se budou chodem přirozeným“ — psal Slovanský přehled začátkem století v dopise z Bulharska.⁵⁷ Vývoj názorů Bulharů a Makedonců na otázku dalšího uspořádání Makedonie prošel, jak vidno, různými stádii. Ještě koncem roku 1894 žádali např. Makedonci v Sofii provedení 23. článku berlínské smlouvy. Do-vidáme se o tom z dopisu Calice hraběti Kalnokymu.⁵⁸

I sofijský dopisovatel Slovanského přehledu tedy kromě vyjádření soucitu bulharského lidu se strádáním „vlasti Cyrila a Metoděje“ musel vystoupit jako zastánce „nedělitelné a autonomní Makedonie, ve které by se mohli stejně vyvíjet všickni národové ji obývající, ve které všickni by byli rovnoprávními a rovnocennými; taková Makedonie by odstranila nejhlavnější příčinu sporů, stala by se vábným pojítkem všech a všem by zabezpečila budoucnost“.⁵⁹

Národně osvobozenec-ké hnutí v Makedonii na začátku století bylo hnutím makedonským, vzniklo v Makedonii a nemělo téměř nic společného s makedonskými komitety v knížectví bulharském. Tuto známou skutečnost potvrzovaly nejen zprávy z Bulharska a Makedonie nejen od Bulharů, nýbrž také od cizích pozorovatelů. N. E. Glokke, který jinak považoval obyvatelstvo makedonských sandžaků za bulharské, poznamenal, že hnutí v Makedonii není v žádném případě výsledkem „několika agitátorů“, jak nás chtějí přesvědčiti diplomati. Zde máme před sebou silnou a dobře organizovanou stranu místní inteligence, jež je v bezprostředním spojení s lidem, a ten v celém svém množství hluboko a ohnivě si přeje téhož, čeho vůdcové, i je hotov každé chvíle jíti s nimi v boji za osvobození a kulturní i hospodářský blahobyť.⁶⁰

Niederlovo hledisko o politickém a národopisném aspektu makedonské otázky akceptuje do jisté míry také Josef K a r á s e k, třebaže nezaujímá

⁵⁶ Dragan Taškovski, *Ragjanjeto na makedonska nacija*, Skopje 1966, str. 273.

⁵⁷ Slovanský přehled, 1901, str. 327n.

⁵⁸ T. Tomoski, *Dokumenti od vienskata archiva za Makedonija od 1879—1903*, Skopje 1955, str. 72—73.

⁵⁹ Slovanský přehled 1901, str. 329.

⁶⁰ Slovanský přehled 1902, str. 200—201.

jednoznačné stanovisko, pokud jde o národnost makedonských Slovanů.⁶¹ Vyvracel však všeobecně přijatý názor, že bulharsko-srbské nepřátelství vzniklo a trvá jen proto, že v Makedonii žijí „dvě národnosti, které podle příslušnosti své gravitují buď k Srbsku nebo Bulharsku“. Karásek rovněž velmi bystře postřehl, že ani běžné mínění o tom, že „Makedonci jsou a cítí se ohromnou většinou Bulhary (národnostně a nábožensko-politicky) neodpovídá skutečnému stavu v Makedonii“. Tyto Karáskovy názory jsou významným krokem vpřed ve formování pravdivějšího a objektivnějšího pohledu české veřejnosti na národnost makedonských Slovanů. Autor stati odvážně ruší dosavadní vžitě představy v českých zemích i jinde o Makedonii. Pro určení národnosti považuje Karásek, jako většina jeho současníků, za nejdůležitější jazyk. Proto definitivní úsudek o národnosti a nářečích makedonských Slovanů bude možný podle Karáska teprve po důkladném studiu makedonských dialektů. Existující materiály, ať srbské nebo bulharské, Karásek správně klasifikoval jako silně tendenční, podléhající politickým úkolům.

Faktem je, že na počátku století (a také později) neexistovalo mnoho vědeckých prací, které by osvětlovaly objektivně stav makedonských nářečí a skutečné národní povědomí makedonských Slovanů. Slovanská dialektologie byla v samých začátcích. V té době byly záslužné především na vědeckém principu založené studie Vatroslava Oblaka⁶² o makedonských dialektech.

Pojem národnosti byl v té době velmi elastický, závislý na mnoha podmínkách. Nebyl vůbec přesně definován. Při jeho určení se vycházelo převážně z romanticky pojatého hlediska jazykového. Dnes však víme, že jazyk není prvním ani rozhodujícím kritériem při definování národnosti. V Makedonii byla situace taková, jak píše Karásek, že „prostý člověk ani dobře nevěděl, jakým jazykem mluvil“. Cítil se však především Slovanem, aby se odlišil od Řeků a aby vyjádřil svou příslušnost a sounáležitost k ostatním slovanským národům. A pak se cítil Makedoncem. „Až donedávna byly obrovské lány země jen makedonské; před dvaceti lety říkali o sobě na jarmacích prodavači tureckého medu a sučuku, že jsou „Makedonci“ A široké vrstvy národa jsou dosud Makedonci“ — píše Karásek. Hlásili-li se makedonští Slované jako Makedonci, nebyla to pouze příslušnost k zemi stejného jména. Bylo to vědomí formující se etnické příslušnosti a bylo to vyjádření vlastní národní odlišnosti jak od Řeků, tak i od Srbů a Bulharů. Karásek snesl dostatek dokladů o tom, jak teprve politická propaganda z nich dělala Srby nebo Bulhary. Nebyly vzácné případy, a to Karásek potvrzuje, kdy obyvatelstvo jedné a téže osady, v níž se mluvilo týmž dialektem, bylo p o l i t i c k o u propagandou u m ě l e rozdělováno na Srby a Bulhary, ani případy, kdy mnozí Makedonci — jak

⁶¹ Josef Karásek, *Několik slov o Makedonii a makedonských Slovanech*, Slovanský přehled 1903, str. 113 n.

⁶² *Macedonische Studien*, Vídeň 1896. Je známo, že z iniciativy tzv. balkánské komise ve Vídni a osobně V. Jagiče odjel začátkem 90. let 19. století jeho významný žák V. Oblak do Makedonie a zkoumal makedonské nářečí okolí Soluně. Přesto, že Oblak byl rakouským občanem (rodem Slovinec), nebyl mu umožněn tureckými úřady přímý styk s místním slovanským obyvatelstvem a jeho činnost byla považována za podezřelou.

dokládá N. E. Glokke⁶³ — měnili svou příslušnost „za výhodné místo, za peněžitou pomoc, a v nejlepším případě za to, že mohou studovat“. Karáskův dosti realistický pohled na složitou makedonskou problematiku byl shodný také s názory mnoha ruských autorů, např. Rostkovského nebo Durnova. Karásek se díval na Makedonii ze správného širšího hlediska jako na zemi, v níž jsou různé dialekty a nářeční přechody, jejichž hranice nebyly v té době ještě stanoveny. Makedonie ještě neměla svého Fr. Bartoše nebo Kolberga.

(Pokračování v příštím čísle)

⁶³ Slovanský přehled, 1902, str. 200—201.

